

Det gode moderskab

– et biopolitisk perspektiv på dansk moderskabspolitik i 1930'erne

AF NINA LIV BRØNDUM

I mellemkrigstidens Danmark blev Befolkningskommissionen nedsat med det formål at få fødselstallet til at stige og samtidig skabe bedre og sundere levevilkår for befolkningen. Med kommissionen blev moderskab et velfærdspolitisk anliggende. Det 'gode moderskab' skulle nu udøves i statens interesse.

Med udgangspunkt i tidens videnskabelige idealer om hygiejne, sundhed, økonomi og statistik behandlede Befolkningskommissionen¹ af 1935 alle aspekter af befolkningsspørgsmålet og moderskabet i Danmark. Velfærdsstatens første socialpolitiske indsats overfor moderskabet blev formuleret netop i denne kommission, som kom med en lang række forslag til initiativer og foranstaltninger, som skulle forbedre befolkningsudviklingen gennem regulering af moderskabet.² Det var med andre ord 'det gode moderskab',³ der var til forhandling i 1930'ernes befolkningspolitiske diskussion.

Denne artikel undersøger, hvordan kommissionens forslag til en socialpolitisk indsats søgte at fremme bestemte moderskaber og samtidig udelukke andre moderskaber. Ærindet er at kaste et kritisk blik på velfærdsstatens socialpolitiske indsats overfor moderskabet, og hvordan denne indsats samtidig styrer og disciplinerer samfundets mødre.

Artiklen bygger på et kildemateriale, der består af mødereferater, betænkninger og lovforslag formuleret af Befolkningskommissionen, samt Folketingets forhandlinger og lovbehandling i forbindelse med kommissionens virke. Med et poststrukturalistisk udgangspunkt (Simonsen 2003; Villadsen 2004) analyseres Befolkningskommissionen som en arena for forhandlinger om det gode moderskab. Analysen peger på tre subjektpositioner, der blev formuleret og diskuteret i disse forhandlinger: 'Den sunde moder', 'den traditionelle moder' og 'den selvstændige kvinde'. Langt fra alle kommissionens mange forslag blev omsat til praksis, og ikke alle tre subjektpositioner blev muliggjort i den socialpolitiske indsats. Ikke desto mindre pegede kommissionens virke i retningen af en velfærdsstatslig skillelinje, der adskilte hvilke moderskaber, der var samfundsmæssigt ønskværdige og hvilke, der ikke var ønskværdige. Befolkningskommissionens forslag til en socialpolitisk indsats betragtes således som et udtryk for en *biopolitisk styring* af befolkningen, hvor bestemte subjektpositioner udstikkes som mulige og ønskværdige (Foucault 1991, 1994, 2002; Deans 2006; Bacchi 2009). Kvinder i mellemkrigstidens Danmark skulle gennem den socialpolitiske indsats tildeles evnerne og lysten til at udøve deres moderskab på sunde og nyttige måder. Den socialfaglige indsats skulle "give hende Mod og Lyst" til moderskabet, som Befolkningskommissionen formulerede det (BK 1938: 190).

BEDRE, SUNDERE OG SIKRERE

Danmark var i 1930'erne præget af økonomisk krise og opbrud, men samtidig betød overgangen fra et landbrugssamfund til et moderne industrisamfund nye muligheder for samfundets kvinder. I byerne arbejdede flere kvinder udenfor hjemmet, og børn fik en ny betydning: Fra at være en arbejdskraft på gården på landet, blev børn i byerne en udgift (Rosenbeck 1987: 162). I takt med denne udvikling blev der fra starten af år-

hundredet født færre børn, og i 1930'erne befandt fødselstallene sig på et historisk lavpunkt (Petersen 2012: 559). Det faldende fødselstal blev kaldt en befolkningskrise og skabte en udbredt bekymring i samfundet for familien, moderskabet og nationens overlevelse. Forestillingen om, at moderskabet skulle sikre nationens videreførelse, var langt fra et isoleret dansk fænomen, men spillede en central rolle i de fascistiske bevægelser i mellemkrigstidens Europa (Lützen & Rosenbeck 1992: 201). Moderskabet var blevet et alt for vigtigt spørgsmål til at overlade til privatsfæren.

Socialreformen fra 1933 ændrede balancen mellem filantropi og stat, og hvad der tidligere havde været et anliggende for private filantropiske foreninger, blev nu i stigende grad overtaget af det offentlige (Petersen & Petersen 2011: 788). Denne udvikling gav politikerne en fornyet interesse i at fremme en sund og velfungerende befolkning. Samtidig betød den videnskabelige udvikling og fokus på geners arvelighed, at racehygiejniske idéer vandt udbredelse og opnåede tilslutning fra hele det politiske landskab (Koch 1996: 46). Racehygiejnen blev opfattet som et rent videnskabeligt projekt uden sammenhæng med etik, moral eller ideologi (Lützen & Rosenbeck 1992: 71). Det handlede om at skabe den ønskede befolkningskvalitet ved at forhindre de arveligt belastedes reproduktion.

Foruden at sikre en stigning i fødselstallene var formålet med Befolkningskommissionen at skabe: "bedre, sundere og sikrere Levevilkaar for Befolkningen som Helhed" (BK 1936: II). Kommissionen bestod af politikere, embedsmænd, professorer, læger, statistikere, forretningsførere og en enkelt forstanderinde.⁴ Alt fra statsligt indkøb af børnetøj, barselshvile, helbreds kontrol, personlig råd og vejledning, seksualoplysning, boligstøtte, børnehaver og oplysningskampagner blev fremlagt i kommissionens tre betænkninger, der blev udgivet i 1936, 1937 og 1938. Kommissionen virkede

frem til 1939, hvor mødeaktiviteten op-hørte.⁵

På trods af det store arbejde blev kun to af kommissionens forslag vedtaget af Folketinget: Boligstøtte til mindrebedemlede børnefamilier og statsliggørelse af den tidligere filantropiske forening Mødrehjælpen. Netop Mødrehjælpen var kommissionens vigtigste resultat. En social praksis, der tidligere havde været varetaget af et privat, filantropisk foretagende, blev nu underlagt statslig styring og kontrol. Mødrehjælpen varetog allerede en række opgaver i forbindelse med vanskeligt stillede gravide og mødre. Det gjaldt personlig, social og juridisk bistand, lægehjælp, ophold på svangre- eller mødre-hjem, og foreningen tog sig også af kvinder, der ønskede abort. Som noget nyt skulle Mødrehjælpen ifølge loven oplyse befolkningen om moderskabets betydning, samt udøve et såkaldt pædagogisk og sundhedsmæssigt oplysningsarbejde. Med loven ændredes Mødrehjælpen's klientel, så foreningens tilbud gjaldt alle samfundets mødre, enlige som gifte (Skalts & Nørgaard 1982: 31). Statsliggørelsen kan dermed ses som et universaliserende element i udbygningen af velfærdsstaten (Kolstrup 1996: 358). Foreningens arbejde blev desuden udbredt til hele landet, så det ikke længere var forbeholdt Københavns kvinder at nyde godt af hjælpen,⁶ og institutionernes tilbud om hjælp blev populære blandt gravide og mødre. Ansøgetallene steg støt flere årtier frem.⁷

Mødrehjælpen fik nærmest monopol på den hjælp, samfundets kvinder blev tilbudt i forbindelse med graviditet og moderskab, og kommissionens indflydelse skal ses i den sammenhæng. Kommissionen blev afgørende for, at familier med børn blev et socialpolitisk anliggende, og på længere sigt for udviklingen af den danske velfærdsstat (Rosenbeck 1987: 223; Banke 1999: 160). Hansen & Petersen (2000: 37) peger desuden på, at kommissionens arbejde på længere sigt fik betydning for kvindebevægelsens familie- og kvindepolitiske krav under besættelsen og i efterkrigstiden.

ET RENT VIDENSKABELIGT PROJEKT

Den velfærdsstatslige indsats overfor moderskabet, som Befolkingskommissionen foreslog, byggede på en forestilling om, at det gode moderskab kunne udregnes og tilrettelægges. Ligesom racehygiejnen blev også indsatsen overfor moderskabet set som et rent videnskabeligt og planlægningsmæssigt anliggende. Videnskabelige idealer var populære i tiden (Rosenbeck 1992: 25), og der var en klar tendens mod en mere professionel og videnskabelig tilgang til socialpolitikken i det nyoprettede Socialministerium gennem 1920'erne og 1930'erne (Petersen m.fl. 2011: 112f). Socialpolitikken blev opfattet som en videnskab med eksakte svar.

Som Lützen (1998: 424) peger på, tog velfærdsstaten dog ikke form som en værdifri størrelse, men byggede på en middelklasseforestilling om det gode liv. Stormhøj (2006: 118) pointerer ydermere, at der i velfærdsstaten findes en sammenhæng mellem tildeling af rettigheder og subjektiveringsprocesser: Individet må tilpasse sig de normer, som velfærdsstaten styrer ud fra. Det vil sige, at individet må lære at udøve sin frihed på den rigtige måde for få adgang til rettighederne. Dette gjaldt også for de mødre, som kommissionens forslag til en socialpolitisk indsats sigtede på: De rettigheder og ydelser, som kommissionen foreslog, var betinget af, at mødrene udøvede deres moderskab i overensstemmelse med specifikke normer for det gode moderskab. På den ene side skulle mødrenes sundhed, hygiejne og sociale vilkår generelt forbedres, men samtidig skulle de moderskaber, der ikke formåede at leve op til normerne, udelukkes fra de sociale ydelser. Der eksisterede med andre ord en forestilling om 'uværdige mødre' i den socialpolitiske indsats, kommissionen foreslog.⁸ De allerdårligste, de usunde, de umoralske, de unyttige og dermed uværdige mødres uønskede forplantning skulle begrænses. Det var den dobbelte strategi i Socialminister K. K. Steinckes socialpolitik, som allerede blev præsenteret i

Steinckes bog *Fremtidens forsørgelsesvæsen* fra 1920.

Imidlertid var det gode moderskab ikke en fast etableret størrelse, men netop til forhandling i Befolkningss Kommissionen. Kommissionen kan således, som nævnt i indledningen, betragtes som en arena for forhandlinger om, hvilke former for adfærd, tanker og handlinger i relation til moderskabet, der blev anset for gode, sunde og nyttige. Tre forståelser af det gode moderskab kan identificeres i Befolkningss Kommissionens forhandlinger og forslag, og disse kan samtidig ses som formuleringer af tre subjektpositioner: 'Den sunde moder', 'den traditionelle moder' og 'den selvstændige kvinde'. De tre subjektpositioner skal ikke betragtes som et udtryk for historisk specifikke subjektiveringsprocesser, men som et udtryk for hvilke moderskaber Kommissionen ønskede at fremelske i den socialpolitiske indsats. Ikke alle Kommissionens forslag blev vedtaget, og kun to af de tre subjektpositioner blev muliggjort i den socialpolitik, der blev vedtaget af tidens politikere, nemlig 'den sunde moder' og 'den traditionelle moder'.

ET SUNDT OG HARMONISK FAMILIELIV

Befolkningss Kommissionens forslag sigtede først og fremmest på at understøtte sunde moderskaber. Socialpolitikken handlede om at skabe betingelserne for "et sundt og harmonisk Familieliv" (BK 1937: 10). Behovet for sunde moderskaber hang som nævnt sammen med en forståelse af, at det faldende fødselstal og befolkningens dårlige sundhed var et problem for opretholdelsen af en sund og effektiv arbejdsstyrke. Kommissionen skrev: "Et Samfundets Rigdom er dets arbejdende Medlemmer. Ved at føde og opdrage Børn skaber Forældrene Forudsætninger for Samfundets fortsatte sunde Eksistens" (BK 1937: 4-5). Ifølge Kommissionen var det således samfundets forpligtelse at yde økonomisk støtte "til de Familier, hvori der fødes og opdrages sunde Børn" (BK 1937:

5). Det sunde moderskab blev anset for at være en forudsætning for fremtidens vel fungerede og velstående samfund.

Opdragelsen af sunde og raske børn måtte foregå i sunde, rene og trygge rammer, og derfor var boligen et centralt emne i Befolkningss Kommissionen. Kommissionens læger og videnskabsmænd påpegede i en betænkning fra 1937, at byernes overbefolkede lejligheder havde en række hygiejniske og socialpolitiske risici i form af sygdomme, psykisk ubalance og 'uheldig påvirkning' i dårlige boligkvarterer. De dårlige boliger virkede ødelæggende for et sundt og harmonisk familieliv, særligt for ungdommen kunne skadevirkningerne være "psykisk og moralsk ruinerende" (BK 1937: 10). Kommissionen foreslog derfor at yde boligstøtte til børnefamilier, der boede i overbefolkede lejligheder.

Forhandlingerne om at definere det gode moderskab foregik dog primært i forbindelse med at formulere kriterier for udskillelse af de moderskaber, der *ikke* skulle omfattes af den statslige støtte. Det vil sige, forhandlingerne drejede sig om, hvordan ikke-sunde moderskaber skulle forhindres og begrænses. Det var *ikke* hensigten med den socialpolitiske indsats at bidrage til, at der blev født børn "hvis Fødsel ud fra sundhedsmæssige, eugeniske eller sociale Synspunkter maa anses for uønsket" (Rigsdagstidende (Tillæg A) 1936: 2535). Det var de såkaldt åndssvage, de lettere åndssvage, de sindssyge, alkoholisterne, de uintelligente, de handikappede og epileptikerne, som skulle udelukkes fra de socialpolitiske ydelser og rettigheder, og dermed skulle disse gruppers reproduktion begrænses. Lov vedrørende åndssvage fra 1934 og lov om sterilisation fra 1935 gav netop mulighed for, at sterilisation kunne anvendes overfor 'arveligt belastede' individer. Kommissionen foreslog som et supplement til denne lovgivning at yde vejledning i børnebegrænsning til de grupper, som eksempelvis lettere åndssvage, der ikke var omfattet af loven om tvangssterilisation (BK 1938: 107). De ikke-sunde moder-

skaber blev dermed udskilt som uværdige moderskaber.

Den socialpolitiske indsats søgte dog ikke kun at udskille de ikke-sunde moderskaber. Samtidig skulle mødrene igennem den socialpolitiske indsats disciplineres og styres i retningen af et sundt moderskab. Det skulle ske gennem Mødrehjælpens oplysningskampagner, råd og vejledning, helbreds-kontrol og økonomiske incitament. Mødrenes egen viden om sundhed og hygiejne skulle understøttes, og Mødrehjælpen skulle sikre sig, at mødrene selv påtog sig ansvaret for udøvelsen af det rette, sunde moderskab. Den biopolitiske styring tager her form af en slags selvstyring.

DET MODERNE SAMFUNDS FORBANDELSE

En anden forståelse af det gode moderskab, der blev formuleret i Befolkningsskmissionens forhandlinger, var 'den traditionelle moder' med en forsørgende ægtemand og en stor børneflokk. I denne opfattelse var den gode moder lig den hjemmegående husmoder, der helligede sig børnene og hjemmet. Denne forståelse af det gode moderskab knyttede an til en politisk konservativ opfattelse af, at familien og moderskabet var truet i det moderne samfund. I forbindelse med lovforslaget om boligstøtte formulerede et af det konservative partis medlemmer af Folketinget, Kristen Amby, sin bekymring således: "[D]et der skulle være en Velsignelse for Mennesker, det er i det moderne Samfund paa mange Maader blevet en Forbandelse" (Rigsdagstidende 1938: 3198). Ifølge Amby var dét at få børn blevet en forbandelse frem for en velsignelse i det moderne samfund. Det vigtigste formål med den socialpolitiske indsats var derfor at sikre familiens og moderskabets position i samfundet. Samme holdning havde partifælle og medlem af Befolkningsskmissionen, Gerda Mundt. Socialpolitikken skulle ifølge Mundt understrege moderens vigtige rolle i familien: "Man bør fra Samfundets Side understrege,

at ikke mindst Moderen til flere Børn helst bør give Børnenes Pleje og Husgerningen sin fulde Arbejdskraft" (BK 1938: 140). Selvom Mundt ikke vandt opbakning til sine konservative synspunkter i den videnskabeligt dominerede kommission, findes flere eksempler på, hvordan kommissionens forslag understøttede det traditionelle moderskab. I sagen om boligstøtte beskriver kommissionen eksempelvis, hvilken type familie, der bør modtage støtten: "Solide og stræbsomme Familier, der har vist, at de trods smaa Midler har været i Stand til at opretholde et pænt og ordentligt Hjem, bør derfor være fortrinsberettiget frem for Familier, som ikke har vist sig at være i Besiddelse af de fornødne moralske Egenskaber" (BK 1937: 15). Pæne og ordentlige familier skulle altså først i køen til boligstøtten, mens de umoralske og uordentlige familier helst skulle udelukkes. Den socialpolitiske dobbelthed kan endnu en gang ses her: De dårlige befolkningselementer skulle diskret udskilles, mens middelklassen skulle gives bedre betingelser for udøvelse af moderskabet.

Socialdemokraten Nina Andersen argumenterede ganske vist for, at kommissionen også skulle varetage de enlige mødres vilkår, men hun fik ikke opbakning til det synspunkt (BK 1937: 15/10): De enlige mødre blev anset som uværdige til at modtage boligstøtten. I stedet skulle de enlige og vanskeligtstillede mødre igennem Mødrehjælpen tilbydes en plads på et mødre hjem eller i et privat hjem. Hjemmet var den eneste tænkelige ramme om moderskabet og opdragelsen af den kommende slægt, og hvis moderen ikke havde et hjem, så skulle den socialpolitiske indsats træde til med en imitation af hjemmet. Dermed bekræftede kommissionens forslag en norm om, at det normale, gode moderskab blev udøvet i familien.

Subjektpositionen 'den traditionelle moder' udelukkede på ingen måde en position som en sund moder. Tværtimod kunne de to positioner understøtte hinanden – den hjemmegående husmoder havde god tid til at

varetage børnenes sunde og hygiejniske opdragelse. Når der alligevel her skelnes mellem to positioner, så skyldes det, at de to positioner knyttede an til forskellige problemforståelser. Subjektpositionen 'den sunde moder' knyttede an til en videnskabelig og økonomisk-statistisk opfattelse af, at velfærdssamfundet krævede en sund og effektiv arbejdsstyrke. 'Den traditionelle moder' spillede derimod sammen med et konservativt og kristent livssyn, hvor det centrale var, at familien og moderskabet var truet i det moderne samfund.

KVINDER AF EN VIS ÅNDELIG KONSTITUTION

Befolkningskommissionen diskuterede for det tredje, hvordan moderskabet kunne forenes med udearbejde. En statistisk undersøgelse af kvinders erhvervsarbejde gav anledning til kommissionens overvejelser over dette nye selvstændige kvinde-subjekt. I sin betænkning beskrev kommissionen denne nye type kvinder således: "Kvinder af en vis aandelig eller legemlig Konstitution [som] baade har en mindre Tilbøjelighed til at faa Børn og samtidig en Lyst til at arbejde udenfor Hjemmet" (BK 1938: 40). Problemet var, ifølge flertallet i kommissionen, ikke disse kvinders erhvervsarbejde i sig selv, men kvindernes utilbøjelighed til at få børn som følge af praktiske vanskeligheder ved at kombinere arbejde og børn. Derfor måtte samfundet træde til med børnehaver og erhvervsrettigheder, så kvinderne kunne passe deres arbejde uden at fravælge børn. Kommissionen foreslog bestemmelser om barselshvile, forbud mod afskedigelse i forbindelse med fødslen, ret til at amme i arbejdstiden samt gifte kvinders ret til erhvervsarbejde (BK 1938: 35). Dermed blev en subjektposition som 'selvstændig kvinde' formuleret i kommissionens skrivelser.

Kvindesagsforkæmperne var blandt de stærkeste fortalere for kvinders erhvervsrettigheder. Socialdemokrat og medlem af

Kvindeligt Arbejderforbund, Alvilda Andersen, støttede forslagene og argumenterede: "En Pige uddannes jo i vore Dage lige saa vel som en ung Mand og maa derfor ogsaa have Ret til at søge sig en Beskæftigelse" (BK 1936: 25/2). Men forslagene blev også understøttet af kommissionens embedsmænd og statistikere, der med inspiration fra det svenske ægtepar Alva og Gunnar Myrdal⁹ så et samfundsøkonomisk potentiale i de udearbejdende kvinder.

Denne forståelse af, at det gode moderskab kunne udøves af udearbejdende og selvstændige kvinder, var væsentlig anderledes end de to tidligere formulerede forståelser af det gode moderskab. Samtidig fremhævede denne opfattelse kvinder som uafhængige retssubjekter. Kommissionens arbejde pegede altså i forskellige (og til tider uforenelige) retninger for moderskab: Mens størstedelen af kommissionens forslag søgte at disciplinere og styre mødrene mod et moderskab udøvet indenfor ægteskabet og i hjemmet, foreslog kommissionen samtidig at tildele mødrene suveræne rettigheder, der i princippet muliggjorde moderskab udenfor ægteskab og hjemmet. Selv om forslaget om gifte kvinders erhvervsrettigheder havde solid opbakning indenfor kommissionen,¹⁰ delte det omgivende politiske landskab ikke kommissionens holdning, og forslagene kom aldrig på Folketingets dagsorden. Det var samfundets interesser i reproduktionen og moderskabet, der blev vægtet absolut højest i 1930'ernes socialpolitiske diskussion af moderskab.¹¹ Befolkningskommissionens forslag om mødres ret til at være selvstændige individer vandt således ikke genklang og blev ikke aktualiseret i den videre politiske behandling. Forhandlingerne om at definere det gode moderskab muliggjorde ikke en subjektposition som selvstændig kvinde. Det var først langt senere, at kvinders muligheder for at kombinere arbejde og børn blev genaktualiseret i den politiske debat.¹²

EN BIOPOLITISK SKILLELINJE

Med Befolkingskommissionen begyndte velfærdsstaten for alvor at interessere sig for og drage omsorg for moderskabet. Langt fra alle kommissionens mange forslag blev ført ud i livet, men med vedtagelsen af kommissionens to lovforslag, boligstøtte til børnefamilier og statsliggørelse af Mødrehjælpen, blev to foreløbige enigheder på det socialpolitiske område etableret. De to love, der blev vedtaget, understøttede de to subjektpositioner 'den sunde moder' og 'den traditionelle moder'. Det sunde moderskab blev i 1930'ernes socialpolitiske diskussion ophøjet til en moralsk norm, og gennem de socialpolitiske tiltag skulle samfundets mødre normaliseres og subjektiveres i forhold til denne norm. 'Den traditionelle moder' opnåede ikke samme høje status som 'den sunde moder', men ikke desto mindre blev denne subjektposition muliggjort i socialpolitikken. En tredje subjektposition, hvor det gode moderskab kunne varetages af selvstændige, udearbejdende kvinder, blev formuleret i Befolkingskommissionen, men opnåede ikke tilslutning i 1930'ernes politiske landskab. På dette spørgsmål var Befolkingskommissionen ude af trit med tidens politikere.

Befolkingskommissionens forslag til en socialpolitisk indsats pegede i retningen af en velfærdsstatslig og biopolitisk skillelinje mellem værdige og uværdige mødre. Linjen gjorde det klart, hvilke moderskaber, der var samfundsmæssigt ønskværdige og hvilke, der ikke var. Den gode moder var ubetinget moderen, der viede sit liv til hjemmet og børnenes sunde opdragelse til gavn for fremtidens velfærdssamfund. Samtidig var det centralt, at den velfærdsstatslige styring byggede på selvstyring. Samfundets mødre var selv ansvarlige for udøvelsen af det gode moderskab.

Kommissionens indflydelse rakte langt ud over 1930'erne, særligt i kraft af Mødrehjælpens omfattende socialpolitiske indsats flere årtier frem i tiden.

Kommissionens forslag fik desuden indfly-

delse på kvindebevægelsens formulering af krav, og på et mere overordnet plan fik Befolkingskommissionen afgørende betydning for velfærdsstatens udvikling (Rosenbeck 1987; Banke 1999). Velfærdsstatens indsats overfor gravide og mødre er ikke blevet mindre med tiden, og mine undersøgelses-spørgsmål kunne ligeså vel stilledes til nutiden: Hvilke moderskaber søger den statslige og kommunale indsats i dag at fremme, og hvilke moderskaber søges begrænset? Hvilke moderskaber betragtes i dag som værende i velfærdsstatens interesse, og findes der også i dag en opfattelse af bestemte moderskaber som samfundsmæssigt uønskede? Der er, mener jeg, brug for langt flere undersøgelser af, hvordan velfærdsstaten både politisk og i praksis søger at styre samfundets mødre.

NOTER

1. Henvisninger til Befolkingskommissionen er forkortet BK i teksten
2. Selvom begrebet velfærdsstat var et fremmed begreb i 1930'erne, peger Kolstrup netop på 1930'erne som årtiet, hvor afgørende velfærdsstatslige initiativer så dagens lys (Kolstrup 1996: 18-27). Banke peger endvidere på netop Befolkingskommissionen som det første eksempel på videnskabelig anlagt samfundsplanlægning (Banke 1999).
3. Artiklen er baseret på det integrerede speciale *Det gode Moderskab – en biopolitisk analyse af udviklingen i dansk moderskabspolitik i Danmark i 1930'erne*, indleveret i fagene historie og socialvidenskab ved Roskilde Universitet marts 2012.
4. Der var kun tre kvinder repræsenteret i den tolv mand store kommission, og hverken Dansk Kvindesamfund eller Danske Kvinders Nationalråd var repræsenteret i udvalget. Dog blev flere kvinder inddraget i kommissionens underudvalg, blandt andre Vera Skalts, forretningsfører for Mødrehjælpen.
5. Banke skriver i sin undersøgelse, at kommissionen indstillede sit arbejde i 1939 under henvisning til, at tiden ikke var til udgiftstunge forslag (Banke 1999: 155ff).
6. I forbindelse med mødrehjælpsloven blev 7 institutioner oprettet i København, Næstved,

Odense, Sønderborg, Esbjerg, Århus og Ålborg. Senere fulgte flere, så der i alt var 14 institutioner fordelt over hele landet (Skalt & Nørgaard 1982: 31).

7. I årene efter vedtagelsen af loven steg antallet af ansøgere, og også gifte kvinder begyndte at søge Mødrehjælpen, sådan som det havde været lovens hensigt. Mens ansøgerantallet i året 1939/40 var på 3.342, så var antallet i året 1943/44 steget til 11.500. I 1972/73 var tallet steget til 44.158.

Ansøgetallet steg helt frem til lukningen af Mødrehjælpen i 1976 (Skalts & Nørgaard 1982: 49, 161). Mødrehjælpen blev genoprettet som selvejende institution i 1983.

8. Betegnelsen 'uværdige mødre' henviser til distinktionen mellem værdigt og uværdigt trængende som eksisterede i Fattigloven af 1891. Med Socialreformen af 1933 fik borgerne ret til at modtage offentlig understøttelse uden tab af borgerrettigheder, men ikke desto mindre levede forestillingen om 'de uværdigt trængende' videre i den nye forsorgslov (Petersen & Petersen 2011: 766).

9. Den danske befolkningspolitiske diskussion var præget af udviklingen i Sverige, og særligt var ægteparret Alva og Gunnar Myrdal en inspirationskilde. Myrdals socialpolitiske program blev fremlagt i deres bog *Kris i befolkningsfrågan* fra 1934, oversat til dansk i 1935 af Jørgen S.

Dich, embedsmand og sekretær for Befolkningskommissionen (Petersen 2012: 558ff)

10. På kommissionens møde d. 25/2 1936 talte alle medlemmer af Befolkningskommissionen for kvinders erhvervsrettigheder, undtagen forretningsfører Rudi Christiansen fra partiet Venstre (BK 1936: 25/2).

11. Samme konklusion drager Koch i sit studie af 1930'ernes racehygiejniske projekt, og Nexø i sit studie af abortdiskussionen i 1930'erne (Koch 1996: 241; Nexø 2005: 286)

12. Se Borchorst 2000.

LITTERATUR

- Bacchi, Carol (2009): *What's the problem represented to be?* Pearson, Australia
- Banke, Cecilie Felicia Stokholm (1999): *Den sociale ingeniørkunst i Danmark: Familie, stat og politik fra 1900 til 1945*. Ph.d.-afhandling, Roskilde Universitet, Roskilde.
- Befolkningskommissionen (1936): *Foreløbig Betænkning om Børnehavespørgsmaalet m.v.*, København.
- Befolkningskommissionen (1937): *Betænkning afgivet af Befolkningskommissionen af 1935 angaaende laan til Boligbyggeri og Huslejeafdrag for mindrebemidlede, børnerige Familier.*, København.
- Befolkningskommissionen (1938): *Betænkning afgivet af Befolkningskommissionen af 1935 angaaende Moderens Rettigheder i anledning af Fødsel samt angaaende Seksualoplysning.*, København.
- Borchorst, Anette (2000): Den danske børneoplysningsmodel – kontinuitet og forandring, i: *Arbejderhistorie 2000/4*
- Dean, Mitchell (2006): *Governmentality – Magt og styring i det moderne samfund*. Forlaget Sociologi, Frederiksberg.
- Foucault, Michel (1991): Governmentality, i: Graham Burchell, Colin Gordon & Peter Miller (eds.): *The Foucault Effect*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Foucault, Michel (1994): *Viljen til viden*. Det Lille Forlag, Frederiksberg.
- Foucault, Michel (2002): The Subject and Power, i: James D. Faubion (red.) 2002: *Power – Essential works of Foucault 1954-1984*, vol. 3. Penguin Books, London.
- Hansen, Anette Eklund & Petersen, Klaus (2000): Mellem arbejde og familie – Arbejderbevægelsens syn på forholdet mellem familie- og arbejdsliv ca. 1945-1980, i: *Arbejderhistorie 2000/4*.
- Koch, Lene (1996): *Racehygiejne i Danmark 1920-56*. Gyldendal, København.
- Kolstrup, Søren (1996): *Velfærdstatens rødder. Fra kommunesocialisme til folkepension*. SFAH's skriftserie nr. 38, København.
- Lützen, Karin & Rosenbeck, Bente (1992): *Den moderne tid, Det europæiske hus, bind 5*. Gyldendal, København.
- Lützen, Karin (1998): *Byen Tammes. Kernefamilie, sociale reformer og velgørenhed i 1800-tallets København*. Hans Reitzel Forlag, København.
- Nexø, Sniff Andersen (2005): *Det rette valg: Dansk abortpolitik i 1930'erne og 1970'erne*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Petersen, Jørn Henrik & Petersen, Klaus (2011): Sammenfatning og perspektivering, i: Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen (red.): *Dansk Velfærdshistorie. Mellem skøn og ret, bind 2*. Syddansk Universitetsforlag, Odense.
- Petersen, Klaus (2012): Fra befolkningspolitik til familiepolitik, i: Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen (red.): *Dansk Velfærdshistorie. Velfærdstaten i støbeskeen, bind 3*. Syddansk Universitetsforlag, Odense.
- Rosenbeck, Bente (1987): *Kvindeskøn. Den moderne kvindeligheds historie 1880-1980*. Gyldendal, København.

- Rosenbeck, Bente (1992): *Kroppens politik. Om køn, kultur og videnskab*. Museum Tusulanums Forlag, København
- Skalts, Vera & Nørgaard, Magna (1982): *Mødrehjælpens epoke*. Forlaget Rhodos
- Simonsen, Dorthe Gert (2003): *Tegnets tid. Fortid, historie og historicitet efter den sproglige vending*. Museum Tusulanums Forlag, København.
- Stormhøj, Christel (2006): *Poststrukturalismer – videnskabsteori, analysestrategi og kritik*. Forlaget Samfundslitteratur, Frederiksberg.
- Villadsen, Kaspar (2004): *Det sociale arbejdes genealogi. Om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie mennesker*. Hans Reitzels Forlag, København.

UTRYKTE KILDER

- Befolkingskommissionen af 1935, journal og mødereferater. Rigsarkivet. Arkivskaber: Socialministeriet.
- Rigsdagstidende: Folketingets forhandlinger 1935-1939.

SUMMARY

THE COMMISSION ON POPULATION

In 1935 the Danish government appointed a Commission on Population ('Befolkingskommissionen'). The purpose was to ensure a development towards a better and healthier population as well as an increase in the birth rate. Inspired by Michel Foucault and his theory on biopolitics this article examines how the Commission on Population strove to govern the women and mothers of society according to norms for good motherhood. Three subject positions are identified in the work of the commission: 'The healthy mother', 'the traditional mother' and 'the independent working woman'. The analysis of the historical material shows continuous negotiations about what to include and exclude from these normative positions, as well as negotiations about which of the three positions that should dominate as 'good motherhood'. In the welfare policies the norm for good motherhood that became the most influential was: 'A healthy mother, raising healthy children'. The initiatives that supported 'the independent working woman' were not pursued in the welfare policies of the 1930's.

Nina Liv Brøndum, cand.soc
i socialvidenskab og historie fra RUC